

OBRAZOVANJE ODRASLIH U JUGOISTOČNOJ EVROPI

Imajući na umu regionalne razlike, ovim pregledom nastojimo ukazati i na zajedničke tendencije i dati sliku obrazovanja odraslih u zemljama Jugoistočne Evrope: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji.

Evropska odnosno internacionalna rasprava o obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju često zanemaruje države Jugoistočne Evrope. To možemo pripisati postratnoj situaciji, što naročito važi za zemlje Zapadnog Balkana, koje se još uvijek suočavaju s političkim, ekonomskim i socijalnim promjenama. Širi kontekst obrazovanja i učenja odraslih ove regije značajno se razlikuje od onoga u razvijenim industrijskim državama iz više razloga:

- Nedavni politički i civilni konflikti, naročito među državama bivše Jugoslavije
- Poljuljana multietnička i multikulturalna društva, slaba infrastruktura i siromaštvo
- Izazov formiranja institucija i uspostavljanje demokratske, transparentne prakse
- Okretanje tržišnoj ekonomiji
- Nedostatni institucionalni i zakonski okviri
- Potreba za jačanjem privatnog sektora, postizanje makroekonomske stabilnosti i održivog razvoja
- Nerazvijeno tržište rada
- Visok stupanj nezaposlenosti/dugoročne nezaposlenosti, nedovoljna edukacija radne snage
- Opadanje radne ponude
- Potreba za uspostavljanjem adekvatnog sistema socijalne i zdravstvene zaštite

¹ Prof. dr. Katarina Popović, Filozofski fakultet, Beograd, *dvv international*, Beograd

Dakle, promicanje učenja i obrazovanja odraslih na političkoj razini i približavanje postignućima Zapadne Evrope zahtijeva ulaganje napora u razvoj specifičnih aspekata, na primjer: obuku obrazovnih kadrova, pomirenje etničkih zajednica, nova područja privrednog razvoja i suradnje. Nekadašnja infrastruktura obrazovanja odraslih je nazadovala, u nekim slučajevima i potpuno kolabirala, a trebala bi biti strateški pokretač ekonomskog i socijalnog napretka. Nova demokratska društva bivših socijalističkih zemalja suočavaju se s teškim zadatkom razvoja modernog sistema obrazovanja odraslih i prevazilaženja jaza između potreba za učenjem i oskudne ponude. Tradicionalni, nefleksibilni i konzervativni školski sistemi se bore s novim problemima i izazovima. Država takođe nije spremna staviti obrazovanje odraslih na listu prioriteta. Zbog toga je potrebno razviti nove mehanizme za usklađivanje oblasti obrazovanja odraslih sa zahtjevima nove političke i ekonomske stvarnosti. Radi boljeg razumijevanja poteškoća s kojima se susreću balkanske zemlje, razmotrit ćemo ih s nekoliko aspekata.

Politika, zakonodavstvo i finansiranje

Politička previranja u Jugoistočnoj Evropi uzrok su promjenama u svim životnim sferama. Proces tranzicije je istovremeno prepreka i pokretačka snaga. Od 2000. godine pokrenuta je diskusija o reformama obrazovnog sistema kroz različite procedure a naročito zakonske okvire koji bi trebali pokrivati cijeli obrazovni sistem ili bar neke njegove dijelove, međutim bez jasne perspektive cjeloživotnog učenja. Proces podržavaju mnogobrojni donatori putem internacionalnih projekata. Ova podrška je potakla vlasti zemalja Jugoistočne Evrope da poduzmu konkretne korake u približavanju standardima EU-a i zemalja OECD-a. Stvoreno je entuzijastično okruženje i pokrenuti mnogi projekti za razmjenu iskustava, ekspertiza i dobre prakse. Pa ipak, rezultati nisu zadovoljavajući. Postoji neka vrsta usporavajućeg procesa, skepticizma i opadanja napora. To je, s jedne strane, prirodna pojava a s druge strane posljedica ozbiljnih problema s kojima se susreću zemlje u tranziciji.

Vlade i ministarstva obrazovanja priznaju važnost učenja i obrazovanja odraslih, ponekad nažalost samo na retoričkoj razini. Većina ih, međutim, raspravlja o usvajanju specifičnih strategija ili su ih već usvojili. Prepreku ovom procesu čini nedostatak odgovarajuće zakonske regulative. U svim zemljama Jugoistočne Evrope ALE (Adult Learning and Education - učenje i obrazovanje odraslih) se fokusira na stručno obrazovanje i obuku a zapostavlja se njihova uloga u društvenoj integraciji, socijalnoj koheziji i promo-

viranju demokratskih vrijednosti (u Albaniji nalazimo ogroman napredak u stručnom obrazovanju i obuci jer su proglašeni najvišim prioritetom). Institucionalni i zakonski okviri za stručno obrazovanje i obuku (VET-Vocational Education and Training) su puno razvijeniji a u većini zemalja su usvojene odgovarajuće strategije dok strategije obrazovanja odraslih ne postoje ili su u procesu razvoja (usvajanje strategije ne predstavlja „čudo“ koje će pokrenuti razvoj obrazovanja odraslih; ponekad sve ostane samo na njima kao u slučaju VET razvojne strategije 2007-2013. u Bosni i Hercegovini).

Usvajanje strategija i zakona u državama Jugoistočne Evrope		
Država	Strategija obrazovanja odraslih	Zakon o obrazovanju odraslih
Albanija	-	-
Bugarska	Srednjoročna strategija cjeloživotnog učenja 2007-2013, usvojena 30. 10. 2008.	-
Bosna i Hercegovina	-	Zakon o obrazovanju odraslih samo u Republici Srpskoj
Hrvatska	Strategija obrazovanja odraslih usvojena 2004; Akcioni plan za implementaciju strategije obrazovanja odraslih (2004.)	Akt obrazovanja odraslih usvojen 2007.
Kosovo	Strategija učenja odraslih za Kosovo 2005-2015.	Zakon o obrazovanju odraslih usvojen 2005.
Makedonija	Program obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja	Zakon o obrazovanju odraslih usvojen 2008.
Crna Gora	Strategija obrazovanja odraslih 2005-2015. (2006) Plan obrazovanja odraslih 2006-2010. (2006.)	Zakon o obrazovanju odraslih usvojen 2007.
Srbija	Strategija razvoja obrazovanja odraslih Republike Srbije (2006.) Akcioni plan za implementaciju strategije 2007-2009	U pripremi
Rumunija	Nacionalna strategija cjeloživotnog učenja, u pripremi	-

Za države koje su usvojile strateški akt još uvijek postoji problem implementacije, transfer u akcioni plan i praktična primjena. Osnovna poteškoća je u kreiranju takvoga dokumenta. Ako je on rezultat rada stručnjaka, međunarodne podrške ili pojedinačnih nacionalnih tijela, šanse za implementaciju su veoma male. Od ključnog značaja je **dijalog** s političkim, odnosno zakonodavnim strukturama i to u fazi akcionih planova, kako bi se osigurala **politička** i **finansijska podrška** te podijelila odgovornost. Suradnja među ministarstvima, uključivanje poslodavaca i kompanija te brojnih drugih realizatora osigurala bi njihovu konkretnu ulogu u implementaciji, naročito u raspodjeli finansijske odgovornosti. Strateški dokumenti moraju sadržavati i konkretne opise mehanizama kooperacije: područja, zadatke, pravila, način zastupanja i zaštite interesa.

Nadležne institucije

S obzirom na multidimenzionalnost obrazovanja odraslih, teško je odrediti jedno odgovorno tijelo pa je potrebno ulagati više truda u koordinaciju i međusektorsku suradnju. Nadležnost za različite aspekte podijeljena je među ministarstvima. Ministarstva obrazovanja često se smatraju vodećim instancama u obrazovanju odraslih, ali ona nisu strukturirana za djelovanje na tako širokom polju s kompleksnim i zavisno povezanim faktorima. Često te institucije nemaju poseban odjel za obrazovanje odraslih, nego se tim pitanjima bave jedna do dvije osobe, npr. iz odjela za osnovno i srednje obrazovanje. Odgovornost za programe obrazovanja odraslih je, dakle, podijeljena na brojne institucije, među kojima su: ministarstva obrazovanja, rada, socijalnih pitanja, unutarnjih poslova, poljoprivrede, te na razne obrazovne savjete, akreditacijska tijela itd.

Nažalost, u većini zemalja Jugoistočne Evrope **partnerska kultura je još uvijek nedovoljno razvijena**. Iako postoji nekoliko dobrih primjera suradnje u oblasti obrazovanja odraslih, unapređivanje socijalnog partnerstva ostaje jedan od najvažnijih izazova u regionu. Osim toga, legislativni okvir je prvi kritični korak u razvoju obrazovanja odraslih. Akteri vlasti smatraju da su zakonske regulacije najvažniji instrument za razvoj oblasti obrazovanja odraslih. Međutim, kreiranje zakona za ALE nije uvijek praćeno paralelnim razvojem koherentne politike, strategije i aktivnosti koje zahtijevaju razvoj partnerskog pristupa. Čak možemo reći da su neki zakoni doneseni prerano jer bez odgovarajuće strategije i razvijenog sistema obrazovanja odraslih ne mogu biti primijenjeni u praksi. Suprotno tome, u državama EU-a

zakoni se donose u svrhu bolje regulacije i podizanja kvaliteta u već dobro razvijenim sistemima obrazovanja odraslih.

Finansijske poteškoće

U pogledu **javnih ulaganja** možemo reći da se u Jugoistočnoj Evropi iz državnih budžeta za obrazovanje izdvaja prosječno 3,5% sredstava (2006.) dok se u Evropskoj uniji prosječno izdvaja 5,22% (Kosovo je izuzetak – vlada je planirala povećati javna sredstva za obrazovanje do 7,4% za 2009. g. Ali zbog ekonomske krize ova odluka bi mogla biti odgođena).

Samo nekolicina zemalja ovog regiona raspolaže budžetima namijenjenim obrazovanju odraslih u okviru obrazovnog sektora. Ovo se odnosi na **Makedoniju**, gdje su formirana nadležna tijela za razvoj i koordinaciju obrazovanja odraslih koja raspolažu sredstvima za efikasnu implementaciju. Vlada Makedonije je 2008. godine finansirala obrazovanje odraslih osoba bez završene osnovne škole te obrazovanje odraslih zatvorenika. Vlada Crne Gore je takođe predvidjela finansiranje programa obrazovanja odraslih iz budžeta Ministarstva obrazovanja i nauke. Međutim, finansijska podrška je jako skromna i jedva dovoljna za pokrivanje najosnovnijih troškova u ustanovama koje implementiraju odgovarajuće programe. Ministarstvo obrazovanja Srbije je dio budžeta namijenilo programu „Obrazovanje odraslih i drugi oblici obrazovanja“ ali iz popisa beneficiranih organizacija se može zaključiti da se malo koja zaista bavi obrazovanjem odraslih a neke uopće ne pripadaju toj grupi čak i pored širokog značenja pojmova učenja i obrazovanja odraslih.

S druge strane, iz javnih sredstava za obrazovanje odraslih se finansiraju programi drugih ministarstava ili agencija za zapošljavanje koji su direktno ili indirektno vezani za obrazovanje odraslih, na primjer: obuka uposlenika, dodatna izobrazba i prekvalifikacije, profesionalni razvoj, obrazovne i informativne kampanje, obuka nezaposlenih i starijih osoba te učenika koji su prekinuli školovanje.

Ipak, očigledan je trend reduciranja javnih ulaganja. Poslodavci pokazuju malo ili nimalo interesovanja za dodatno obučavanje uposlenika pa su i ulaganja malih i srednjih preduzeća Jugoistočne Evrope u razvoj ljudskih resursa značajno niža od prosjeka u EU. Dakle, obrazovanje i obuka se uglavnom smatraju troškom a ne ulaganjem u budućnost.

Dobra volja nije dovoljna

Iako svijest o značaju sticanja znanja i vještina raste, **nizak životni standard i finansijski problemi** su kamen spoticanja ličnom angažmanu i doprinosu. U svim zemljama regiona postoje **fondovi stranih donatora**, ali oni su uglavnom usmjereni u projekte, kratkoročni su i nesistematični. Njihovi ciljevi se ne zasnivaju na realističnoj procjeni lokalnih potreba a sredstva se ne koriste optimalno. Zajednički problem zemalja regije je nedostatak stabilnog sistema finansiranja. Različite strategije uključuju planove za izdašnije finansiranje iz javnih sredstava, ali postoji nekoliko prepreka ovim ambicioznim namjerama.

- **Spor proces planiranja** vlastodržaca u regiji ne može održati korak s dinamičnim ekonomskim razvojem, tako da povećana ulaganja u obrazovanje odraslih (planirana 2008. a provedena 2009.) nisu polučila očekivani uspjeh.
- **Promjenjivost prioriteta** u vladama vodi i promjenama u raspodjeli javnih sredstava pa se ni planovi za niskobudžetna ulaganja ne mogu realizirati.
- Nedostatak formalnih i neformalnih instrumenata za monitoring i kontroliranje adekvatnog trošenja planiranih sredstava u oblasti obrazovanja odraslih.

Osiguravanje sredstava u Jugoistočnoj Evropi otežava i nedostatak instrumenata EU-a, kao što je Evropski socijalni fond (vrlo značajan za razvoj ljudskih resursa u EU). Ekonomska kriza ima jači utjecaj na fragilnu privredu zemalja nego na druge dijelove Evrope. Vrlo je teško uvećati fondove za obrazovanje odraslih uprkos činjenici da bi to možda ubrzalo proces tranzicije. S obzirom da su uspostavljeni mehanizmi finansiranja nedovoljni i nestabilni, kriza će vjerovatno uzrokovati povlačenje važnih socijalnih partnera, slabljenje uloge države i reduciranje ličnog interesovanja i ulaganja u učenje. To bi moglo dovesti do stagnacije razvoja obrazovanja odraslih i usporiti ekonomske reforme i demokratizaciju političkog života u regiji.

Realizatori obrazovanja odraslih

S obzirom na relativno nejasno stanje oblasti obrazovanja odraslih u Jugoistočnoj Evropi u pitanju uloga, zadataka i odgovornosti, teško je napraviti sistematičan i jasan pregled realizatora, programa, ciljnih grupa i troškova.

Iako je obrazovanje i učenje odraslih po prirodi pluralistično, kompleksno, djelomično nestrukturirano, a neka se područja preklapaju s drugim dijelovima obrazovnog sistema, ipak možemo reći da je obrazovanje odraslih u regionu više socijalni fenomen nego sistem (i bez jasne hijerarhije podsistema). Obrazovanje odraslih je parcijalno regulirano. Ono nije samo dinamično nego i haotično. Otvorena struktura, fleksibilne granice, ekstremna heterogenost i nesigurna održivost – sve to su faktori zbog kojih je jako teško obuhvatiti i prikazati oblast obrazovanja odraslih. Ne možemo čak ni poduzeti pokušaj da ga posmatramo kao lanac ili kontinuum prilika za učenje jer se stupnjevi procesa cjeloživotnog učenja ne mogu povezati – postoje praznine kako u stručnom obrazovanju (naročito između srednje škole i univerzitetske razine) tako i u neformalnom obrazovanju. Zato je prikladnije opisati neke elemente ili dijelove/nivoje sistema nego sistem u cjelini. Trenutni naponi u mnogim dijelovima regije Jugoistočne Evrope ulažu se u strukturiranje ponude, uvođenje regulativnih smjernica u dinamičnu praksu i unapređivanje standarda kvaliteta.

Najveći broj realizatora spada u **javni sektor**: ministarstva, državne agencije, zavodi za zapošljavanje, institucije formalnog obrazovanja, narodni univerziteti, VET - centri, itd. Ove institucije su fokusirane na daljnju izobrazbu i stručnu obuku. Važnu ulogu igraju zavodi za zapošljavanje, čiji kursevi/obuka imaju cilj omogućiti konkurentnost i prilagođavanje nezaposlenih osoba tržištu rada.

Škole ne predstavljaju značajan faktor u obrazovanju i učenju odraslih. Iako imaju uvjete, opremu i nastavnike, rijetko provode obrazovne aktivnosti za odrasle. Osnovni razlog tome je tradicionalno shvatanje škola kao institucija za djecu i mlade, nedovoljna kompetentnost nastavnika kao i nedostatak socijalnog partnerstva na lokalnoj razini a sve to je potrebno školama za preuzimanje nove uloge. Izuzetak su osnovne škole za odrasle, naravno sa skraćenim vremenom obrazovanja, ali ciljne grupe rijetko koriste mogućnosti koje nude ove institucije.

Institucije visokog obrazovanja vrlo sporo prolaze proces promjena od tradicionalnog ka modernom i pristupačnom. Programi nastave su nepovoljni za starije osobe i njihove potrebe. Implementacija Bolonjske deklaracije bi mogla prekinuti ovaj trend. Treba pomenuti da su privatni univerziteti fleksibilniji od javnih, više se fokusiraju na tržište rada i potrebe odraslih.

Drugo područje koje treba istaći je tradicija takozvanih **Otvorenih univerziteta** ili **Radničkih i Narodnih univerziteta** na prostoru većine zemalja bivše Jugoslavije. Premda im značaj i broj u posljednjih 15 godina opada, uvijek su podrška sistemima obrazovanja odraslih u ovim državama.

Treću veliku grupu čine **NVO** (lokalne i internacionalne nevladine organizacije). Tokom protekle dvije dekade NVO su postale okosnicom obrazovnog sistema, naročito obrazovanja odraslih u Jugoistočnoj Evropi. U procesu razvoja demokratskog društva, njihova osnovna uloga je neformalno obrazovanje, koje često nije priznato. Spoljnja podrška (međunarodne NVO, donatori itd.) obrazovanju i učenju odraslih je od vitalnog značaja. Organizacije civilnog društva doprinose razvoju ove oblasti iniciranjem i kreiranjem strategija i politike obrazovanja. NVO pokrivaju skoro sve oblasti obrazovanja ali ipak postoji nekoliko njih kojima bi se trebala posvetiti veća pažnja: civilna, mirovna i interkulturalna edukacija, soft skills i interpersonalni odnosi, programi ličnog rasta i razvoja, opće obrazovanje i kultura, politička pismenost, edukacija manjina, marginaliziranih grupa, žena, izbjeglica, roditeljska i porodična edukacija, medicinska prevencija i mnoge druge.

Nadalje, među važnije realizatore spadaju partneri iz **svijeta ekonomije i poslovanja**, naročito trgovinske komore, zadruge i asocijacije a sve više i profesionalne organizacije iz određenih oblasti. Različite kompanije predstavljaju sve značajnije realizatore obrazovanja u Srbiji, posebno za njihove uposlenike. Preduzeća s velikim brojem uposlenika imaju vlastite odjele za menadžment i razvoj ljudskih resursa i sistematski se bave profesionalnim napretkom uposlenika kroz dodatne obuke.

Sve veći broj **privatnih realizatora** obrazovanja i kompanija pokušava izaći u susret rastućim potrebama za različitim oblicima obrazovanja. Komercijalni realizatori uspješno osiguravaju trening-centre, savjetodavne agencije itd., međutim, bez jasnih kriterija za evaluaciju kvaliteta njihovih usluga.

Fondacije i humanitarne organizacije, čiji broj posljednjih godina opada, također su sudjelovale u obrazovnim aktivnostima.

Muzeji, biblioteke, čitaonice, pozorišta, kina i umjetničke galerije nisu samo kulturne nego i obrazovne institucije, naročito u pogledu neformalnog obrazovanja. Isto važi i za kulturne centre i domove kulture.

Sportske organizacije, klubovi i rekreacioni centri angažiraju se na promociji i obrazovanju u medicinskoj oblasti, zagovaraju zdrav način života, organiziraju sportske i rekreativne manifestacije za različite ciljne grupe, uključujući odrasle i starije osobe.

Religijske organizacije nude određenu vrstu obrazovnih aktivnosti za odrasle, ali njihova uloga je daleko manje značajna nego u mnogim državama EU-a.

Očigledno je da u regiji Jugoistočne Evrope iščezavaju **tradicionalne institucije obrazovanja odraslih**. Narodni i radnički univerziteti još uvijek

postoje ali su izgubili svoj status i nisu se uspjeli izboriti s višim zahtjevima novih razvojnih procesa.

Pomenuti realizatori koncentriraju se na sljedeće **ključne oblasti**: pismenost i osnovno obrazovanje, različiti oblici stručnog obrazovanja (daljnje obrazovanje, obuka, unapređivanje kvalifikacija), građevinarstvo, interkulturalna edukacija (naročito putem aktivnosti nevladinih organizacija), profesionalni razvoj nastavnika i instruktora, kursevi stranih jezika i informacionih tehnologija (najpopularniji kursevi), *soft skills* (komunikacijske i interpersonalne vještine, timski rad) koje su najpotrebnije kompanijama (kao i razvoj ljudskih resursa, lidarske i menadžerske vještine). Novo, ekspandirajuće područje obuhvata projekt menadžment i osiguravanje novčanih sredstava, održivi razvoj, ekologiju, turizam, poljoprivredu, tradicionalne hobby-aktivnosti, aktivnosti za slobodno vrijeme i umjetnost.

Zbog rastućih potreba privrede, pretežu ponude stručnog obrazovanja, kvalificiranja i obuke (za različite grupe). U pogledu **stručnog obrazovanja razlikujemo dvije velike oblasti aktivnosti**: jedna se odnosi na osiguravanje ponude, pristupačnost i razvoj programa koji će zadovoljiti potrebe kako ciljnih grupa tako i tržišta rada. Druga oblast predstavlja kreiranje mehanizama za sistematizaciju rezultata koji bi trebali postati dio obrazovnog sistema. Održiva aktualizacija postojećih struktura bi omogućila približavanje cijelog regiona evropskim standardima. Primjer je trenutna diskusija o NQF (National Qualification Framework) i nastojanjima da se on uskladi sa EQF (European Qualification Framework).

Raznolikost ciljnih grupa

Ponuda obrazovanja i obuke odraslih usmjerena je ka različitim ciljnim grupama kao što su nepismene osobe i osobe bez osnovnog obrazovanja, osobe bez stručnih kvalifikacija ili s nedovoljnim i neadekvatnim kvalifikacijama (većinom nezaposleni radnici i radni „višak“), vladini administrativni radnici, nastavnici i instruktori, etničke manjine (naročito Romi), žene, osobe s tjelesnim nedostacima i posebnim potrebama, socijalne profesionalne grupe (kao oružane snage, policija, sudski radnici itd.).

Pojam kvaliteta je pitanje kako ponude i ponuđača tako i svih drugih elemenata obrazovanja odraslih, informacija i upravljanja. Potrebna je analiza kao i usklađenost edukativnih sadržaja s aktualnim potrebama i zahtjevima, podrška učenju, pristupačnost, priznavanje, validacija i certificiranje kompetencija. Većina ovih elemenata je u ranoj fazi razvoja a standardizacija kvaliteta se još uvijek samo priželjkuje. Ovo je takođe preduvjet akredita-

cijskog i certifikacijskog procesa, koji je jedan od osnovnih predmeta rasprave u skoro svim zemljama regije. U određenim oblastima uloženi su značajni naponi za uvođenje standarda kvaliteta, kao što su vještine u oblasti stranih jezika i informativnih tehnologija (npr. uspješna implementacija standarda **Xpert computer passport** u Albaniji).

Trenutna nastojanja u pogledu kvaliteta fokusiraju se na kriterije za institucije (i druge realizatore), kriterije za obrazovne programe i kriterije/kompetencije kadrova za obrazovni rad s odraslima (takođe potrebni za njihovo licenciranje).

Potražnja i participacija u oblasti obrazovanja odraslih

Većina zemalja Jugoistočne Evrope ne posjeduje konkretne nacionalne prikaze participacije u učenju odraslih. Postojeći podaci nude informacije o odraslima u sistemu formalnog obrazovanja dok u oblasti neformalnog obrazovanja ne postoje baze podataka niti prateći sistemi, što otežava procjenu participacije korisnika. Neophodno je razviti dosljednu i koherentnu metodologiju prikupljanja podataka o **participaciji i neparticipaciji u obrazovanju odraslih** kao i razlozima neparticipiranja. Te informacije bi omogućile izuzetno značajan uvid u potrebe i interesovanja odraslih za obrazovanjem.

Fenomen transfera edukacijskih ponuda i participacije iz formalnog u neformalni sektor može se opisati kao eksplozija neformalnog obrazovanja. Primjeri su edukativne aktivnosti **NVO** i rasprostranjenost obuke unutar velikih kompanija. Broj **privatnih komercijalnih preduzeća** koja nude različite oblike obuke i seminara je takođe u porastu. Širenje neformalnog obrazovanja sa sobom nosi rizik s obzirom na nepostojeće kriterije i standarde kvaliteta i nemogućnost sistematskog monitoringa i prikupljanja podataka. Zbog toga je nemoguće dati procjenu participacije u neformalnom obrazovanju a još teže u slučaju informalnog obrazovanja. Očigledan je rastući trend participacije žena, poljoprivredne populacije, etničkih manjina, starijih osoba, izbjeglica i raseljenih lica u edukativnim aktivnostima – naročito onim koje provode NVO.

Dosta podrške se pruža **obrazovanju odraslih u oblastima ljudskih prava, demokratije, civilnog društva i održivog razvoja**. Drugi sektor s munjevitim porastom participacije fokusiran je na tržište rada – kursevi za uposlenike, naročito na menadžerskoj razini, kursevi za različite stupnjeve kvalifikacija, poduzetništvo, informativne tehnologije, strani jezici itd. Parti-

cipaciju u ovim područjima podržavaju države (posredstvom agencija za zapošljavanje), kompanije, internacionalni projekti, donatori i dr.

Uprkos evidentnim prednostima edukacije i obuke socijalno isključenih grupa i pojedinaca, uočavamo da je u Jugoistočnoj Evropi, ali i šire, participacija marginaliziranih grupa u svim oblicima obrazovanja odraslih još uvijek puno niža nego što je slučaj s drugim grupama. Nedostatak relevantnih vještina i kompetencija povećava rizik isključenja **marginaliziranih grupa** iz društva s obzirom na rastuće zahtjeve tržišta rada za znanjem, sposobnostima i vještinama. Začarani krug bi se mogao probiti rušenjem barijera učenju i ohrabrivanjem participacije općenito a posebno u slučaju neintegriranih i nezastupljenih grupa. U suprotnom, prijeto opasnost povećavanja postojećih socijalnih razlika.

Iako nacionalne studije i statistike nisu usporedive, u brojnim istraživanjima opažamo zajednički **obrazac participacije**. Dakle, države se razlikuju po stupnju participacije, ali su strukture obrazaca slične.

- Participacija opada s godinama – naročito na polju stručne i profesionalne edukacije. Starije osobe smatramo socijalno marginaliziranom grupom; obrazovna ponuda za njih je vrlo mala a nedostaju i odgovarajući mehanizmi koji bi zadovoljili specifične potrebe, što opet negativno utiče na motivaciju za učenje.
- Participacija raste s porastom stupnja obrazovanja polaznika.
- Što je socijalna situacija lošija, osobe su manje sklone korištenju ponude obrazovanja odraslih.
- U ruralnim predjelima participacija je niža nego u urbanoj sredini.
- Etničke manjine značajno rjeđe participiraju nego domaće stanovništvo. To se može pripisati slabijem socio-ekonomskom statusu, jezičkoj barijeri, stigmatizaciji i uvriježenim predrasudama (posebno u slučaju romske populacije).
- Participacija odraslih u neformalnom i informalnom obrazovanju je mnogo viša nego u formalnom a uzrok je opadanje formalnog obrazovanja 90-ih godina te porast organizacija neformalnog obrazovanja koje su odgovorile na veće obrazovne potrebe u različitim sektorima.

Nedostatak statističkih podataka

Samo nekoliko zemalja prema nacionalnim istraživanjima koristi metodologiju EUROSTAT (Bugarska, Rumunija) a rezultati pokazuju veoma nizak stupanj participacije – 1,5%-3,5%. Možemo pretpostaviti da su rezultati u drugim zemljama Jugoistočne Evrope slični. S druge strane, nedavne stu-

dije (Bugarska) ukazuju na to da ta metodologija možda i nije najprikladnija za ovu regiju te da drugi postupci pokazuju bolje rezultate.

Razlozi za nizak stupanj participacije u obrazovanju odraslih u regiji su različiti a vezani su kako za potražnju tako i za ponudu. Prvi se odnose na životnu situaciju odraslih i njihov stav prema učenju. Drugi su političke prirode, vezani za protok informacija i realizatore. Spomenimo one najvažnije.

- Obrazovanje i učenje su u postsocijalističkim državama izgubili na **vrijednosti** i sve više tendiraju formalizaciji, pri čemu se pod kvalitetnim obrazovanjem podrazumijeva samo formalno školovanje s odgovarajućom svjedodžbom, odnosno stupnjem kvalificiranosti.
- **Tranizijska ekonomija** još uvijek ne zahtijeva visok stupanj znanja i kompetentnosti i ne zasniva se na principima kontinuiranog obrazovanja i cjeloživotnog učenja.
- **Poslodavci nisu uvijek spremni** podržati učenje i obrazovanje svojih uposlenika. U tom kontekstu je neophodno osloboditi se okvira formalnih institucija te razmotriti ulogu neformalnog i informalnog učenja u zajednici, na radnom mjestu i kod kuće.
- **Životni kvalitet i egzistencijalni problemi** su generalno važniji od ulaganja u obrazovanje i učenje. Finansijske poteškoće zahtijevaju dodatne radne napore, što ostavlja malo vremena za edukativne aktivnosti.
- **Formalni sistem obrazovanja** ne pruža drugu šansu odnosno realne mogućnosti za odrasle jer organizacija i nastavni sadržaji nisu prilagođeni odraslima, što uzrokuje opadanje motivacije odraslih osoba za dodatnu edukaciju.
- **Tradicionalni oblici finansijske podrške** države vanškolskim edukativnim inicijativama pojedinaca iščezavaju.
- U dosta zemalja Jugoistočne Evrope **infrastrukturna organizacija** za obrazovanje odraslih je neadekvatna i često se smatra ključnim razlogom izostanka participacije. Promjenjivost profila realizatora otežava polaznicima pronalaženje adekvatne obuke.
- Obrazovne institucije nisu pripremljene za **rad s odraslima** – nastavnici ne raspolažu adekvatnim vještinama, nedostaju moderna sredstva podučavanja i oprema, organizacija i aktivnosti nisu u skladu s potrebama i mogućnostima odraslih.
- **Nedostatak sistema i prakse** u profesionalnom savjetovanju – ne postoje pristupačni i objektivni centri koji bi bili svima dostupni, koji bi ospkrbili korisnike informacijama i tako im pomogli pri donošenju realističnih odluka o obrazovanju i obuci.

Od svih socijalnih grupa, najniži stupanj participacije primjećujemo u romskoj populaciji. Mada je **Romskom dekadom** inicirano mnoštvo aktivnosti s ciljem većeg socijalnog učešća i integracije Roma u društvo, istraživanja pokazuju da postoji cijeli niz prepreka motivaciji romskog stanovništva da participira u obrazovnim procesima. Navest ćemo neke od njih:

- vrlo niska obrazovna struktura
- ekstremno siromaštvo
- jezičke barijere
- stigmatizacija i predrasude vezane za ovu grupu igraju negativnu ulogu pri traženju posla i očekivanja u pogledu obrazovnih postignuća romske populacije.

Pismenost

U zemljama Jugoistočne Evrope pismenost se shvata u kontekstu osnovnog obrazovanja, tj. za nepismene osobe se pretpostavlja da nisu prošle osnovno obrazovanje. Statistički, nepismena osoba je ona koja priznaje da ne zna čitati i pisati. Rezultat ovog pristupa je da evidentirani broj nepismenih osoba nije u skladu sa stvarnošću, što samo povećava problem te ostaje nejasno na kojem stupnju pismenosti su osobe bez osnovnog obrazovanja. Dakle, raspoloživi statistički podaci o broju nepismenih osoba se kreću između 3-4%. Međutim, u većini zemalja se nisu koristili standardizirani instrumenti i metodologije evropskih ili internacionalnih organizacija tako da je nacionalni prikaz, iako nepouzdan, jedini statistički indikator. S druge strane, praktični primjeri, iz skoro svih zemalja, pokazuju da je ideja funkcionalne pismenosti prihvaćena – mnoge dodatne životne i poslovne vještine i ključne kompetencije su uključene u programe opismenjavanja (na primjer: projekt za nepismene žene/majke iz ruralnih predjela **Makedonije**; funkcionalno obrazovanje za odrasle Rome, projekt u **Srbiji**). U svim zemljama regiona postoje slični problemi u pogledu poduzimanja konkretnih koraka u svrhu reduciranja broja nepismenih i promoviranja funkcionalne pismenosti. Uočene su sljedeće prepreke i problemi:

- **nedostatak indikatora i mjerila**, pouzdanih istraživačkih instrumenata i metodologije za mjerenje stupnja funkcionalne pismenosti;
- **nedostatak smjernica i organizacija** za implementaciju programa funkcionalnog opismenjavanja i funkcionalnog obrazovanja odraslih (npr. 13 škola za osnovno obrazovanje odraslih u Srbiji, 13 u Makedoniji, 3 u Crnoj Gori);

- u postojećem obrazovnom sistemu **nedostaju programi** za funkcionalno opismenjavanje – postojeći programi su neznatno prilagođeni programi za djecu ili su zastarjeli, neprilagođeni stvarnim potrebama odraslih ciljnih grupa;
- uposlenici postojećih obrazovnih institucija **ne raspolažu relevantnim vještinama** i nisu prošli adekvatnu obuku za razvoj funkcionalne pismenosti u radu s odraslima;
- prevladavajući pristup u nastavnim programima zasniva se na znanju i **nije u skladu sa stvarnom prirodom funkcionalne pismenosti** koja se više fokusira na rezultat;
- **aktivnosti opismenjavanja su nesistematične i nekoordinirane**, rijetko se finansiraju iz javnih sredstava a ne postoje ni strategije za obuhvatanje rezultata.

Pored općih problema svih zemalja Jugoistočne Evrope koji se tiču priznavanja i implementacije funkcionalne pismenosti, te poteškoća u pronalženju učinkovitih rješenja za problem nepismenosti, zajednički su i sljedeći faktori:

- velik broj osoba koje rano prekidaju školovanje te čine potencijalnu novu grupu nepismenih,
- visoka diskrepancija među stupnjevima pismenosti stanovništva urbanih, suburbanih i ruralnih područja (npr. BiH, Srbija, Makedonija),
- značajno veći broj nepismenih žena i djevojaka (npr. BiH, Makedonija, Kosovo),
- etničke manjine imaju manji stupanj obrazovanja i veću kvotu nepismenosti nego što je slučaj u većinskim grupama (posebno izraženo unutar romske populacije),
- jedan od glavnih implementatora programa opismenjavanja su NVO-i ali njihovi programi su pilotskog karaktera i nisu dugoročno održivi; rezultati, iako često dobri, nisu dokumentirani i mjereni na pravi način i ostaju nezapaženi.

Jedan od prvih koraka ka uspješnom opismenjavanju i porastu funkcionalne pismenosti je suočavanje sa stvarnim razmjerama problema. To ćemo postići boljom metodologijom i sistematskim prikupljanjem podataka, uključujući i više podataka i indikatora u postojeće nacionalne strukture, ali i razvijajući druge mjere, instrumente i istraživačke projekte. Zemlje Jugoistočne Evrope već sudjeluju u internacionalnim istraživanjima kao što su IALS (International Adult Literacy Survey) i LAMP.

Kadrovi za obrazovanje odraslih

Ne iznenađuje činjenica da u mnogim zemljama regije nema usaglašenosti o potrebnim kvalifikacijama kadrova za obrazovni rad s odraslima. Kvalifikacije nastavnika u sistemu obrazovanja odraslih se ne bi trebale razlikovati od svih drugih nastavnika – potrebno je akademsko obrazovanje. Na nekim fakultetima se mogu steći osnovna pedagoška, didaktička i metodološka znanja i vještine (uglavnom na pedagoškim fakultetima), ali u drugim profesijama (npr. tehničkim) fokus leži samo na njihovom specifičnom području, a ne na aktivnostima vještinama podučavanja. Iako neki predmeti obuhvataju i didaktiku i pedagoški pristup, ipak ne uključuju kompetencije potrebne za obrazovni rad s odraslima. Univerziteti su još uvijek vrlo tradicionalni i usmjereni k staromodnim vještinama podučavanja, koje nisu prilagođene odraslima.

Uprkos spoznaji da profesionaliziranje ove oblasti pridonosi njenom priznavanju i razvoju, postignuti uspjeh u Jugoistočnoj Evropi je vrlo mali. U većini zemalja je još uvijek nejasno pitanje profesionalnog statusa edukatora za odrasle. Ovi kadrovi nisu na listi službeno priznatih profesija, osim u Srbiji gdje se obrazovanje odraslih smatra specifičnom profesijom. Univerzitet u Beogradu ističe se dugom historijom obuke nastavnika za učenje i obrazovanje odraslih na Odsjeku za andragogiju sa četvorogodišnjim diplomskim studijem andragogije te magisterijskim i doktoratskim programom. U skoro svim drugim zemljama regiona postoje inicijative i ulažu se naporu u uspostavljanje neke vrste dodiplomskog ili postdiplomskog studija za kadrove u obrazovanju odraslih.

Vrlo često državna tijela i NVO-i organizuju *train-the-trainer* (ToT) kurseve i slične oblike obuke, gdje obrazovni kadrovi mogu steći izvjesna znanja i vještine za obrazovni rad s odraslima, ali se te mjere ne provode sistematično. Postoje i ToT programi u okviru domaćih i internacionalnih projekata a brojni donatori podržavaju ovu vrstu aktivnosti.

Istraživanja na polju obrazovanja odraslih

Sve države Jugoistočne Evrope su svjesne značaja istraživanja za unapređivanje oblasti obrazovanja odraslih. Međutim, još uvijek ne postoje sistematski i sektorski pristupi istraživanjima. Obim i broj istraživanja su ograničeni što se dijelom može pripisati nedostatku nadležnih institucija i nedovo-

ljnom finansiranju. Ipak, u cijelom regionu se provode neke direktne i indirektno studije, fokusirane na određene aspekte obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja. Uprkos svim problemima, istraživački rad u regionu je aktivan i raznolik. Neka istraživanja se neposredno bave obrazovanjem odraslih dok je većina indirektno vezana za ovu oblast – ali čak i njihovi rezultati su na izvjestan način relevantni.

Očigledno je da većina istraživačkih organizacija ne pripada grupi tradicionalnih ustanova (univerziteta, instituta), ali potiču iz različitih sektora i oblasti.

- **Organizacije finansirane iz javnih sredstava:** ministarstva, zavodi, VET-centri – provode istraživanja različitih aspekata obrazovanja, uglavnom vezanih za politiku, strategije i reforme na različitim poljima obrazovanja.
- **Javne i privatne kompanije** – uglavnom provode istraživanja za vlastite potrebe, za razvoj strategija i projekata, često u svrhe daljnje izobrazbe svojih uposlenika ili s ciljem razvoja radne snage u cjelini.
- **Agencije i centri za ispitivanje javnog mnijenja** – prikupljaju podatke i provode istraživanja ne samo javnog mnijenja nego i raznih drugih aspekata svakodnevnog i profesionalnog života stanovništva.
- **Internacionalne organizacije** – programi i projekti (World Bank, UNDP, FAO, *dvv international*, GTZ, OSCE i mnoge druge) su među najvećim podržavateljima istraživanja u oblasti odrazovanja odraslih a veliki broj njih je proveden u suradnji s prethodno pomenutim organizacijama kao i s nekim institucijama koje finansira država. Ove studije su obično dio određenih projekata, odnosno jedna od mjera ili koraka u procesu razvoja projekata.
- **Univerziteti i instituti** provode znanstvena i cijeli niz individualnih istraživanja, koja se najčešće prezentiraju tokom nacionalnih i internacionalnih konferencija, kongresa i seminara.
- **NVO-i i civilno društvo** predstavljaju važan okvir za brojne i raznovrsne istraživačke projekte i usko surađuju s drugim partnerima i podržavateljima.

S obzirom da u istraživanjima obrazovanja i učenja odraslih nema sistematskog pristupa, teško je identificirati prioritete i ključne studije, pogotovo zato što se situacije u državama jako razlikuju. Moguća je gruba podjela prema ciljevima i svrsi.

- Studije i istraživanja s ciljem **razvoja strateških dokumenata**, akcionih planova, reformi, utemeljenja institucija i unapređenja obrazovne prakse.
- **Unapređivanje obrazovne prakse** u oblasti stručnog obrazovanja.
- Studije koje provode pojedinačne institucije i organizacije u svrhu **obrazovanja vlastitog kadra** – ministarstva, javna administracija, obrazovne institucije, preduzeća.
- Studije usmjerene na procjenu situacije, uvjeta, potreba i drugih aspekata u pojedinačnim oblastima ALE s ciljem definiranja koraka i mjera za konkretne projekte.
- Istraživanja fokusirana na **javno mnijenje** ili neke karakteristike populacije pomoću uzoraka.
- Fundamentalne i primijenjene studije istraživačkih institucija u znanstvene svrhe.

Oblici studija i prioriteti se mijenjaju s vremenom. U kontekstu tranzicije, istraživanja igraju važnu ulogu, često kao neka vrsta pratećeg fenomena ili mjera koje zavise od promjena stvarnosti, reformi itd.

Internacionalna suradnja

S obzirom da države Jugoistočne Evrope nisu pogodne za „klasične“ programe EU-a (kao npr. Grundtvig), obim internacionalne suradnje je ograničen, ali ipak dragocjen. Internacionalna suradnja uključuje investitore iz EU-a – IPA-e ili ENP - strukture (European Neighbourhood Policy), CARDS-a a od nedavno i programa TEMPUS, aktivnosti evropskih agencija kao ETF, Cedefop, Evropska agencija za rekonstrukciju, internacionalne NVO kao *dvv international*, Švicarska agencija za razvoj i suradnju, Kultur Kontakt, Austrija, GTZ, British Council itd., zatim World Bank (Svjetska banka) i European Investment Bank (Evropska investicijska banka). Internacionalni projekti obično daju vrlo korisne i vrijedne rezultate. Problem je u manjku koordinacije, nema sistematičnog monitoringa progresa nakon okončanja projekta a rezultati se ne koriste na dosljedan i održiv način. U tom kontekstu treba istaći značaj nekih velikih internacionalnih organizacija za razvoj obrazovanja i učenja odraslih u Jugoistočnoj Evropi.

- **European Training Foundation** (ETF) je agencija Evropske unije koja podržava obrazovanje i obuku u državama izvan EU-a, pomaže zemlje u razvoju u ispravnom korištenju ljudskih potencijala putem

reformi obrazovanja, obuke i tržišta rada u kontekstu vanjske politike EU-a.

- **OECD** (Organisation for Economic Co-operation and Development) i njegov **Direktorat za edukaciju** podržavaju razvoj obrazovne politike i strateških dokumenata, prikupljanje statističkih podataka i indikatora, reforme vezane za pitanje potreba tržišta rada ali i one vezane za demokratizaciju i tehnološki razvoj; utvrđuju multilateralne programe u regionu.
- **dvv international** – Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola putem čvrste mreže vlastitih predstavništava i partnerskih organizacija pomaže u modernizaciji lokalnih struktura stručnog obrazovanja i obuke i doprinosi promoviranju politike EU-a cjeloživotnom učenju. Dvv *international* podržava projekte obrazovanja odraslih u svrhu osiguravanja konkurentnosti polaznika na tržištu rada, promovira toleranciju i socijalnu integraciju te na taj način doprinosi prilagođavanju standardima EU-a i potpomaže proces pripreme zemalja regiona za integraciju u EU.
- **GTZ** (Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit) – podrška privrednim reformama, razvoju kompetitivne tržišne ekonomije i održivom razvoju. Čini osnovni fokus tehničke suradnje SR Njemačke s Jugoistočnom Evropom. Mnogi projekti promoviraju ujedinjen regionalni fokus i uzajmno se podupiru i podržavaju standardima
- **Council of Europe** (CoE) – podržava aktivnosti za unapređivanje ljudskih prava, demokratije i vladavine prava kao i aktivnosti za razmjenu informacija, obuke i dobre prakse; jača mrežu među odlučujućim instancama na nacionalnoj i internacionalnoj razini.

U posljednjih nekoliko godina Jugoistočna Evropa je, zahvaljujući inicijativi donatora, doživjela pomak u oblasti mogućnosti obuke za odrasle; na primjer: razvoj aktivnih mjera tržišta rada, reforma nastavnih programa, programi prekvalificiranja, specifični programi obuke za marginalizirane grupe itd. Učenje odraslih je kroz internacionalne projekte popularizirano, rasprostranjeno i puno bolje prihvaćeno nego tradicionalni oblici obrazovanja odraslih. Koriste se novi pristupi i metode, stvorene su nove perspektive a oblast obrazovanja je raznolika i dinamična. Međutim, inicijative za učenje odraslih, koje su podržavali strani donatori, provedene su po ad hoc principu i ostale su vezane za donatore i njihove vlastite projekte, što ih, finansijski i institucionalno, čini neodrživima.

Sažetak – budući izazovi

Dok je za zemlje sa statusom kandidata proces evropskih integracija osnovni motiv, ipak je u svakoj od njih utjecaj tranzicije pokretačka snaga razvoja obrazovanja i učenja odraslih. Evidentna je potreba za konkurentnošću na tržištu rada, kako za zaposlene tako i za nezaposlene osobe.

Premda je u oblasti obrazovanja odraslih u Jugoistočnoj Evropi puno toga učinjeno a mnogi razvojni procesi su i dalje u toku, još uvijek postoje neka žarišta i slabosti koje treba pomenuti.

Prvo, **u svim državama regiona obrazovanje i obuka odraslih se ne smatraju prioritetom** iako su u toku reforme. Politički nosioci odluka i poslodavci još uvijek nisu jasno spoznali da je razvoj ljudskih resursa od ključnog značaja za budućnost. Javna i privatna ulaganja u obrazovanje su niska. Ne razmatraju se mogućnosti i efikasni načini raspodjele finansijskih sredstava, što se negativno odražava na korisnike, naročito na rizične grupe kao što su etničke manjine, učenici s prekinutim školovanjem, imigranti, raseljena lica, osobe s tjelesnim nedostacima i posebnim potrebama, itd.

Neprikladne i zastarjele upravne sheme su sljedeća prepreka razvoju obrazovanja i učenja odraslih. Radi se o koordinaciji ministarstava, koordinaciji i suradnji među zastupnicima interesa u svrhu osiguranja fleksibilnih veza sistema obuke te veza između obrazovnih komponenti i zapošljavanja. Radi se o decentralizaciji i partnerstvu na svim razinama, posebno u odnosu na socijalna partnerstva. Ministarstva obrazovanja igraju dominantnu ulogu u tekućim reformama, često u izolaciji, ne uzimajući u obzir druge partnere. Konačno, radi se o internom funkcioniranju administracije, nekvalificiranim kadrovima, „destruktivnosti“ na svim hijerarhijskim razinama u pogledu bilo kakve političke promjene u vladi, istrajnosti u birokratskom pristupu, nedostatku sistema informiranja i netransparentnim procedurama. Opisana situacija uzrokuje arbitrarne odluke i neučinkovitost; izvršna sposobnost vladajućih instanci je nepouzdana i nepodložna kontroli. Sve ovo ima širi utjecaj – funkcionalan sistem, kvalificirani kadrovi, transparentne procedure i pravična regulativa su dio Kriterija iz Kopenhagena (vladavina prava i prilagođavanje tržištu) za uspješnu integraciju u EU.

Drugi aspekt koji treba istaći su **problemi održivosti** u kontekstu fragmentirane donatorske podrške. Kao što smo već pomenuli, sve planirane i tekuće reforme imaju podršku programa EU i drugih bilateralnih i multilateralnih donatora. U poređenju s donatorskim aktivnostima obrazovanju odraslih u Centralnoj Evropi (nekadašnje zemlje kandidati), čini se da je sada uključen značajno veći broj donatora, ali oni surađuju sa slabijim i manjim administracijama. Pored pitanja kapaciteta zemalja za implementaciju ovih programa, pos-

tavlja se i pitanje održivosti reformi nakon donatorskih intervencija. Problem je u osiguravanju sredstava za aktivnosti koje su razvijene kroz pilot - projekte a koje treba primijeniti u cijeloj zemlji. Dalje su važni prikladni sadržaji kako bi se izbjegla isprazna retorika; značajna je i motivacija sudionika reformi koje bi mogle biti suprotstavljene lokalnim interesima. Osim toga, u pitanju su i kontinuiranost, dosljednost i kapitalizacija. Pri razvoju profesionalnih mreža, partnerstva i odgovarajućih institucija (VET-zastupništva, obrazovna savjetovništva i centri) treba uzeti u obzir održivost i zalagati se za stvaranje kapaciteta. Prepreka je djelomično neprihvatanje projekata i rezultata od strane lokalnih partnera/vlada. S obzirom da se smatraju „uvezenim stranim“, ne ulaže se dovoljno napora u konsolidaciju i njihovo uključivanje u nacionalni sistem.

Osim toga, **suradnja i razmjena među zemljama Jugoistočne Evrope je slaba**, iako postoje neke dobre prakse. Ovo je izuzetno važno s obzirom da relativno rijetko nalazimo adekvatne ljudske resurse u javnim administracijama ali i privatnim organizacijama ove regije. Postoji i rizik da bi izolirani pristupi mogli stvoriti barijeru među državama jer razvoj privrede i tržišta rada zahtijeva geografski mobilnu radnu snagu, kako u regionu tako i širom kontinenta.

Konačno, vrlo važan faktor razvoja ALE-a je spoznaja vrijednosti učenja i stvaranje kulture učenja. U Jugoistočnoj Evropi još uvijek nedostaje princip *učenja za sve* iako bi bio koristan za motivaciju (potencijalnih) polaznika i višu participaciju te popularizaciju učenja u smislu aktivnog građanstva, lične ostvarenosti i/ili zapošljavanja.

Šta učiniti?

Predložiti ćemo nekoliko koraka. Kao prvo, važno je **stvoriti okruženje za učenje odraslih** a to podrazumijeva sljedeće korake:

- **Jedinstven i koherentan pristup državnih vlasti** koji će uključivati sva relevantna ministarstva i nadležna tijela u razvoj integrirajuće politike, jasne strategije i akcije u obrazovanju odraslih, upravne promjene koje će omogućiti partnersku suradnju vlasti sa zastupnicima interesa, kreiranje instrumenata i mehanizama za monitoring navedenih aspekata. Konkretni koraci u ovom pravcu bi mogli biti: sporazum s vladom o raspodjeli resursa za obrazovanje i učenje, specificiranje sredstava za obrazovanje odraslih, definiranje kriterija za finansiranje obrazovanja odraslih.

- **Veća uloga socijalnih partnera u procesu razvoja ljudskih resursa**, naročito u pogledu finansiranja učenja uposlenika, usvajanje kulture kontinuiranog *on-the-job treninga* radne snage, povećavanje stupnja participacije i nagrađivanje učenja, razvoja infrastrukture (sektorne vještine, NQF, standardizacija) kontinuiranog osiguravanja mogućnosti obuke.
- **Partnerstvo i umrežavanje** na svim razinama vlasti, zapošljavanja i civilnog društva u svrhu promoviranja kulture učenja, spoznaje vrijednosti učenja, veće participacije u učenju svih segmenata stanovništva, razvoja oblasti obuke i infrastrukture cjeloživotnog učenja. Partnerstva su potrebna i u pogledu raspodjele sredstava, pripreme finansijskih izvještaja nevladinih organizacija u oblasti obrazovanja odraslih i za identifikaciju specifičnih potreba te razvijanje prikladnih programa.
- **Maksimiranje javnih sredstava i sufinansiranje učenja odraslih**, uspostavljanje čvrstih finansijskih osnova, stimulirajuće finansiranje, optimiranje javnog finansiranja, usmjeravanje sredstava ka pojedincima/preduzećima, motivacija i nagrađivanje.
- **Omogućavanje detaljne analize**: prikupljanje podataka, provođenje sistematskih istraživanja (metodologije učenja, uvjeti, motivacija, rad s „nedobrovoljnim“ učenicima, uklanjanje barijera) radi identifikacije i analize tržišnih/sektorskih trendova te prilagođavanja potrebama budućih ljudskih resursa.
- **Stvaranje kapaciteta** za ministarstva, socijalne i druge partnere radi kontinuirane i dosljedne primjene ekspertiza stečenih kroz donatorske projekte; stvaranje kapaciteta je potrebno i kadrovima u oblasti obrazovanja odraslih, u agencijama za savjetovanje i upravljanje itd.
- **Promoviranje učenja** općenito, ali i u specifičnim zajednicama, uz istovremeni razvoj ponude obuke i unapređivanje kvaliteta.

U pitanju reformi s obzirom na oskudnost resursa u oblasti obrazovanja i obuke u Jugoistočnoj Evropi, prioriteti su sljedeća područja:

- **Modernizacija stručnih nastavnih programa** u skladu s tržišnim trendovima: udruživanje profesionalnih ključnih kompetencija i osnovnih vještina, napredna stručna obuka, metode identifikacije i validiranja predznanja i iskustava;
- **Standardizacija i NQF**: standardi za kreiranje i provođenje nastavnih planova, nacionalni kvalifikacijski okviri, certificiranje koje provode nezavisna kvalifikacijska tijela.

- **Osiguranje kvaliteta** u svim segmentima (input, proces, output) – licenciranje, akreditiranje institucija i ponuda, monitoring procesa učenja i rezultata.
- **Sistematski monitoring i evaluacija** strategija, akcionih planova, programa; evidentiranje progressa, implementacije i kontrola troškova kroz provjeru efikasnosti.
- Inicijalni i kontinuirani **razvoj kadrova za obrazovni rad s odraslima**, menadžera, istraživačkih radnika i profesionalnih savjetnika. Prema Maastricht Communiqué, prioritet imaju istraživanje specifičnih potreba i mijenjanje uloge nastavnika i instruktora u oblasti obrazovanja odraslih. Njihova profesija mora postati atraktivnija a to uključuje kontinuirano unapređivanje njihovih profesionalnih vještina. Prema tome, više pažnje treba posvetiti promoviranju inovativnih pedagoških metoda; nastavnici i sami trebaju više učiti i smjestiti svoje odrasle „učenike“ u fokus. Također je značajno identificirati sve oblasti u kojima su ovi kadrovi traženi i definirati profesionalne standarde za obrazovanje odraslih.
- **Odgovoriti na potrebe preduzeća i pojedinaca** da razvijaju i usvajaju nove vještine: ekspanzija učenja u kompanijama, radionice praktičnog učenja, analiza potreba za obukom, metodologije fokusirane na polaznike, kratki kursevi, savjetovanje i usmjeravanje.
- **Razvoj kompleksnih programa i servisa podrške za socijalno isključene grupe.** Na primjer: u slučaju obuke za nezaposlene osobe treba razmotriti kako pomoći što većem broju nezaposlenih osoba da profitiraju obuke i vrte se na posao. To znači, obezbijediti dovoljno sredstava agencijama za zapošljavanje za razvoj aktivnih mjera i usluga. Osim toga, uposlenici zavoda za zapošljavanje moraju biti u stanju ispravno procijeniti potrebe nezaposlenih osoba i pružiti adekvatno savjetovanje.

Potreba za podrškom evropskih partnera

Zaključno navodimo najpovoljnija područja za buduća ulaganja i najprikladnije načine za pružanje podrške.

- Još uvijek postoji velika potreba za lobiranjem i zagovaranjem EU kod nacionalnih vlada – kako za podizanje svijesti tako i za implementaciju donesenih regulacija i mjera; nacionalne strukture su i dalje preslabe da to izvedu bez ujedinjenih (regionalnih i evropskih) napora.

- Za **reforme** u oblasti obrazovanja odraslih nisu potrebna samo finansijska sredstva nego i ciljana ekspertiza, specifični *know-how* i odgovarajuće mjere i aktivnosti.
- Pozitivne **tradicije** zemalja Jugoistočne Evrope treba poštivati a iskustva u obrazovanju odraslih smatrati zajedničkim bogatstvom.
- Uspješni **programi EU-a** (npr. Grundtvig) trebaju se otvoriti za partnere izvan EU, što bi intenziviralo suradnju, razmjenu i mobilnost na području cijele Evrope.
- Intenzivno **umrežavanje, suradnja, razmjena strategija i iskustava**, dobre prakse i saznanja su važni – kako s EU-partnerima tako i među zemljama regiona.
- Vrlo korisno bi bilo da EU-strategije, dokumenti, akcioni planovi i druge aktivnosti uzimaju u obzir cijelu Evropu – pri analizi, otkrivanju problema, kreiranju mjera, postavljanju ciljeva, definiranju prioriteta itd.
- Partneri, predstavnici i eksperti iz Jugoistočne Evrope bi trebali biti više uključeni u razvoj evropske politike obrazovanja i učenja odraslih kao i u pripremu implementacije.